

ESEJE O MAGICKÝCH ASPEKTECH MODERNÍCH DĚJIN A SOUDOBÉHO UMĚNÍ

Hermetické aspekty našich pohádek

 MARTIN STEJSKAL DUBEN - 22 - 2010

Smyslem mé přednášky je poukázat na některé souvislosti mezi hermetismem a poetickým světem lidových pověstí a pohádek. V úvodu parafrázuji některé myšlenky francouzského hermetika Bernarda Rogera.

Mýty, pohádky a pověsti tvoří společný fond dávné paměti lidstva. Všude ve světě existovaly instituce, jejichž role byla určena k předávání těchto bájí. Jejich témata jsou omezená, i když se liší variacemi, které lze přičíst různosti etnik, klimatu a času. Tato vyprávění starců byla vskutku spolehlivým prostředkem, jak neporušeně předávat jisté skryté pravdy řetězcem generací, k uším těch, kdož ve všech dobách dovedli nepředpojatě naslouchat.

Tohle učení, svého druhu, tak mohlo být předáváno všemi jazyky a jeho základem je jistá universální řeč přírody, společná všem. Tento Hlas Přírody je přitom třeba vnímat nezprostředkovaně, vlastníma ušima a očima, i svou vnitřní mentální průmětnou. Dnes je to o to těžší, že jsme vystaveni čím dál tím více se rozšiřujícímu zhoubnému návyku přijímat informace o realitě zprostředkovaně, pomocí nejrůznějších médií, především televizní obrazovkou. Také je třeba se znovu naučit rozpomínat. Nejen na své vlastní dětství, ale také na to, co lze nazvat obecnou pamětí člověka.

Stálost v prostoru a čase, se kterou se u bájí shledáváme, je nemyslitelná bez existence úzkého vztahu mezi jejich obsahem a základy lidské přirozenosti. Základní témata těchto vyprávění, sledovaná v různých dobách a místech, odrážejí hluboké motivace lidského údělu, jeho chápání světa a jeho naděje. Jejich vznik patrně souvisí s proměnami mentální struktury člověka a zasahují až ke zrodům lidské inteligence. V praktickém plánu tato transformace mentální struktury zřejmě korespondovala s ovládnutím ohně a technologií kovů. Zdá se proto pravděpodobné, že za těchto podmínek se témata tradičních lidových vyprávění zrodila ze stejného pramene jako alchymistické praktiky, což by byl jeden z možných výkladů, proč hrdinové, obrazy a činy těchto pohádek jsou tak často zaměnitelné s osobami, obrazy a činy alchymistického dramatu.

Pohádky a pověsti (jako ostatně všechny mýty) se nám představují ve dvojím aspektu. Z jedné strany to bývá lákavé vyprávění, vybavené dobrou vnitřní soudržností, z něhož kvalita jazyka a rozjitřené cítění vytvořily během tisíciletí prvky nauky o životním chování. Z druhé strany v nich ale vidíme podivné konstelace hrdinů, míst, okolností a příhod, jejichž charakter, který byl současně zvláštní i přesvědčivý, vybízel ty nejzvědavější jedince k hledání skutečností, skrytých za enigmou fikcí. A byl to patrně také první krok k jiné nauce, v níž byli pobízeni k využití maxima poetických schopností imaginárna.

To je také hlavní důvod, proč se domníváme, že je možno se svěřit rezonanci, kterou tyto obrazy bájí vyvolávají v hlubinách naší citovosti, že jsou tam schopny vzbudit dávnější paměť než v sobě přenáší naše individuální existence. „*V lesích této paměti žijí mluvící zvířata, nemocní králové hledající lék, spící, očarované nebo uvězněné princezny, monstra a draci hlídající pohádková tajemství, zavírající nebo otvírající se skály anebo nedosažitelné hory*“ (B. Roger).

Radouš

Ale jsou i jiná prostředí, v nichž se lze setkat s tradovanými hermetickými motivy. Vedle mýtů jsou přítomny také ve většině náboženských systémů. Občas je nalezneme také v některých literárních dílech. Tam, podobně jako v pohádkách, prosvítají alchymistické motivace pod popisovaným dějem a jeho účastníky.

Konečně, a asi také nejtajemněji, se s nimi občas můžeme shledat i při rozplétání historických událostí. Ať se jedná o zcela mýtické předky (u nás jsou to například první Přemyslovci), při zakládání měst, kostelů a hradů, anebo o děje a postavy už prokazatelně dokumentovatelné. Přítomnost těchto motivů ukazuje, že proces transformace hmoty Velikého Díla se může za jistých podmínek jevit jako model evoluce lidských společenství a vepsat se i do jejich osudů.

V souvislosti se zakládáním měst, význačných objektů, ale i s ohledem na určité historické děje, je nutno uvažovat také o důležitosti topografické konfigurace. Při tomto studiu se okamžitě objeví nezbytnost široce pojaté aplikace astrologie, heraldiky, etymologie, mineralogie a jiných pomocných systémů.

Krajinu, k níž se příběhy váží, lze tedy pojímat jako jakýsi prastarý palimpsest, mnohokrát smazaný a znovu přepisovaný, jehož střípky, spolu s *geniem loci*, mohou skládat podivuhodnou, i když jen náznakovitou, mozaiku Velikého Díla v zrcadle Čech.

Mýtické založení Prahy na místě staré metalurgické huti, její astrologicky orientovaná výstavba ve středověku, temné legendy o prvních knížatech a parabola o Brunclíkovi, nomen-omen Petra Parláře, příznačná konfigurace sídel pánů z Růže a pánů Zajíců vzhledem k rudolfínské Praze, i saturnský stín Bílé hory, nad níž však nikdy nepřestal zářit příbytek Hvězdy jako pečeti a příslibu Díla. To vše jsou některé z článků hermetického řetězu, který od nepaměti spojuje hmotu varného tyglíku Čech.

Stejně tak i mnoho u nás tradovaných pověstí v sobě ukrývá esoterní jádro. Jejich třídění lze provádět podle různých hledisek. Pro nás nevhodnější se zdá metoda vycházející z členění podle alchymistických principů. Nutno však znovu připomenout, že všechny motivy pověstí, přiřazované k alchymistickým principům, jsou v podobném postavení jako protagonisté a děje vlastních alchymistických parabol.

Základním a prvním významovým okruhem, kolem něhož můžeme zjistit vrstvení symbolických motivů pověstí, je princip prvotní hmoty, konkrétní báze Velikého Díla.

„Stačí být jen trochu důkladněji obeznámen s alchymistickou ikonografií, abychom viděli, jak jsou v ní častá zobrazení skal, hor, jeskyň, stromů, z jejichž kořenů vytéká pramen, anebo hlídajících draků s hrozivě otevřenými tlamami. To všechno jsou obrazy „látky Mudrců“, kterou Adepti jindy popisovali jako tvrdou a těžkou, téměř bez ceny a velmi rozšířenou v přírodě“ (B. Roger).

Stejně početné jsou i naše pověsti například o otvírajících se skálách. Ten, kdo dokáže skálu otevřít v příznivou a přesně stanovenou dobu, setká se tam s báječnými poklady, nesmí se však nechat zaslepit jejich leskem tak, jako se stalo matce s dítětem v naší nejrozšířenější pověsti, zpracované K. J. Erbenem v baladě *Poklad*. (V dalším výkladu občas odkazují k lokalitám s pověstmi, které jsou uvedeny v mé knize *Labyrintem tajemna*. Tato přednáška je i skromným návodem, jak s knihou pracovat.)

Dalším typem jsou pověsti o otiscích světců a ďábla na skálách, anebo také otisky po úderech kopyt jejich koní, po nichž ze skal často vytryskne pramen. Každá z těchto legend, zřejmě původně pohanského původu, uchovává vzpomínku na volbu hmoty v určitém místě. Tato hmota musí mít právo „volby“, tj. být schopná přijmout otisk ducha tak, jako skály v legendách přijaly otisk Panny nebo některého světce. (U nás se vypravuje pověst o otiscích stop Panny Marie v Čekově u Nasavrku, v Jesenicích o stopě sv. Huberta apod.)

O dílčích aspektech prvotní hmoty vypovídají pověsti o tajemných přízracích žen s klíči, čekajících na své vysvobození (např. na Žeberku a Pulčíně). Někdy bývají držitelé těchto klíčů strašidelní psi anebo draci (např. na Svrčově, ve Žďánici). Patří sem také pověsti o černých madonách, podle legend většinou nalezených oráčem v zemi. (V Čechách např. v Horšovském Týně, v Chlumci nad Cidlinou.)

Pověsti o jeskyních a trpasličích ještě lépe evokují skryté metalické útroby, tuto dělohu Země, kde v temnotách vzniká Kámen, jak hlásala slavná devisa připisovaná Hermovi (např. na Příbramsku, Jáchymovsku a jinde).

Jiný symbolismus prvotní matérie bývá vyjádřen pověstmi o stromech. Často se jedná o mariánské pověsti, např. o soškách světic ukrytých v kmenech (jedna taková pověst se vypráví např. v Bohosudově a Hejnicích), nebo o zázračných suchých stromech (pověst z Malých Svatoňovic).

Merkuriální princip, jeho samičí a ženskou roli a zároveň stav změn, poselství, metamorfóz a moc nových forem je možno rozeznat v našich pověstech vyprávějících např. o divech lesa, o zázračných studánkách, ale i o tajemných plazech.

„Vstoupit do lesa“ je častý slovní obrat, symbolizující otevření hmoty. Pověsti často hovoří o lovech na ptáky. Pokoušet se chytit ptáka znamená vlastně fixovat volatilní, což podle známé alchymistické devisy musí být na jiné úrovni provázeno dialektickým převrácením smyslu. Tato operace dostala jméno „konverze elementů“. (V této souvislosti bych chtěl připomenout postavu hraběte Šporka a jeho nanejvýš příznačné spojení filosofie a čížby.)

Merkur byl také nazýván věrný služebník a jako takový často vystupuje v pohádkách a pověstech. (Vzpomeňme namátkou na Jiříka z české pohádky o *Zlatovlásce*.)

Při tomto studiu se okamžitě objeví nezbytnost široce pojaté aplikace astrologie, heraldiky, etymologie, mineralogie a jiných pomocných systémů.

„Vstoupit do lesa“ je častý slovní obrat, symbolizující otevření hmoty.

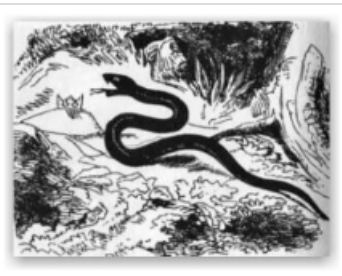
Trut

Pod jiným aspektem se představuje v pověstech o zázračných studánkách. Francouzský hermetik René Alleau podtrhl fakt, že „mnoho metalurgických termínů bylo odvozeno od lunárního symbolismu vod“. Slovo *metal*, odvozené z řeckého *metalón* se zdá být blízké kořenu *més*, což byl nejstarší známý indoevropský výraz pro lunu a je zachován i v českém slově *měsíc*. Pokud jde o slabiku *ta*, existuje totožný kořen, který znamená rozpouštět, nebo ještě lépe česky *tavit*, anebo *tátí*. Není potom překvapivé, že merkur filosofů, považovaný za „matku“ kovů, byl ve všech dobách představován jako původní voda, která stála u jejich zrodu a z tohoto důvodu je jejich rozpouštědlem. Proto byl často v alchymistických textech opisován obrazem pramene čisté nebo živé vody (jak se kdysi říkalo). Vznik těchto pramenů a studánek naše

pověsti připisují mnohdy různým světcům (např. v Blatnici a Cakově svatým Cyrilu a Metodějovi, v Dobré Vodě sv. Vintířovi, v Milavči sv. Vojtěchu a v Mukově sv. Prokopovi).

Traduje se u nás velmi zjevující pověst o hrdinovi zabíjejícím draka. Jedná se o založení města Trutnova a hrdinou (který byl jindy a jinde jmenován sv. Jiřím, Michaelem atd.) je Trut, což je průhledný anagram rtuti.

Jejich hrdinský čin koresponduje s počáteční separací, jež jinak řečeno způsobuje „studánka“, nebo-li první merkur a rozpouštědlo.

Velmi rozšířené jsou u nás také pověsti o hadích králech, kteří do těchto zázračných studánek chodí pít.

Vyprávějí o přísných pravidlech, za jakých je možno získat jejich zlatou korunku. Je to názvuk na choulostivou operaci, jak extrahovat z merkura „semeno síry“, které v sobě nese podobně jako had svoji korunku.

(U nás se tyto pověsti vypravovaly např. o šumavském Strašíně, o vrchu Godula na Třinecku a jinde.)

Jestliže v magistériu princip zvaný „merkur“ koresponduje současně jak s cestou, tak s tím, kdo cestuje; princip „síry“ může být považován za moc, která cestovatele oživuje, stejně jako za vrchol jeho cesty. Síra tradičně zastupuje samčího, aktivního a pevného činitele a na rozdíl od symbolismu merkura, evokovaného často volatilitou vzduchu a pasivitou vod, dominuje v jejím symbolismu pevnost země a aktivita ohně. Proto tu připomínáme pověsti, u nichž se mluví o věcech souvisejících se zemí, v jejichž středu vládne oheň. Jako ztělesnění tohoto principu může být vzato semeno, anebo zrno. O alchymii se v tomto smyslu často mluvilo jako o „nebeském zemědělství“. Z tohoto hlediska jsou zajímavé naše pověrečné pověsti, evokující „ducha obilí“, jemuž se krajově říkalo Žithola, Obilní mužíček, Přístodolník a ještě jinak.

Toto semeno, zvané v alchymistických textech také „maličkým, ale velmi mocným synem“, je opravdu malým králem Díla, vzhledem k objemu merkura, z něhož je extrahován. Symbolizuje jej nejen postava malého Palečka, ale i všichni ti nejmladší královští synové z pohádek, kteří obvykle vítězí nad obry i nad staršími spolubratry.

Krakonoš

V jiném aspektu je sulfurósní substance a její extrakce naznačena líčením rybolovu pomocí sítě. V našich lidových pohádkách bývá úlovkem často zlatá rybka, alchymisté mluví o remoře a koraxu.

Zbývá zmínit se o alchymistické soli, jakkoliv není principem, ale následkem spojení síry a merkura. Tato stálá, ale dynamická rovnováha je harmonizujícím prostředníkem, vlastně filosofickým ohněm, dovolujícím ulovit hermetickou rybu. V alchymistických pojednáních bývá obestřena těmi nejneprůhlednějšími závoji. Jejím symbolismus je natolik komplexní a temný, že v našich pověstech nedovoluje stanovit přesnější indikace.

Závěrem bych chtěl dodat, že uvedeným výčtem se hermetický symbolismus našich pověstí ani zdaleka nevyčerpává. Jen namátkou,

dalo by se hovořit o postupu prací Velikého Díla, o jeho fázích, a sledovat jejich odraz v dramatickém líčení některých našich pověstí. To samé platí o barvách Díla a ještě o mnohém jiném.

*

(Přednáška pro Universalii, proslovená 7. března 1992 v Praze. Martin Stejskal je rovněž autorem knihy „LABYRINTEM TAJEMNA aneb Průvodce po magických místech Československa“, která je mimořádně zajímavým a obsáhlým soupisem místopisů s mytologickými a legendárními aspekty, které jsou vykládány z hlediska hermetických a etymologických souvislostí a zcela nedávno vydalo pražské nakladatelství Paseka jeho knihu *Cesty za hvězdou – Zrcadlo hermetismu v české krajině*.)

